

שבר שני

בשבר מס' טלוויזיות קטנות ומוקרנים קטעי סרטים ותמונות המראים את שילוח הכוחות הגרמניים לפולין ע"י היטלר, ב-1 לספט' 1939 בשעה 4:20 לפנות בוקר, בשיטת ה"בליצקריג" (מלחמת הבזק). עוד נראים צילומי אוויר מעל ורשה ותמונות רבות של הרס ושריפת העיר. זו פעם ראשונה שצבא כותש אוכלוסייה אזרחית על מנת להכריז הכרזה צבאית, ולכן צריך להבין שזו לא מלחמה רגילה המתנהלת רק בין כוחות של שני צדדים לוחמים. מוטיב השריפה חוזר לאורך כל המוזיאון (קלוגה, גופות, בתי כנסת, הצתת שדה המערכה). הנאצים רצו הרס טוטלי ולכן שרפו הכל. תיאור של שמוליק שילה (??) של כניסת הגרמנים שהתרשם מאוד מאחד החיילים שהסיר את הקסדה שלו ומתחתיה הוא ראה שיש לו שיער ג'נג'. מרבים לתאר את הגרמנים כחיות אך דווקא הם היו אנושיים. זו נקודה מהותית!

ללא כל הכרזת מלחמה, פלשה גרמניה הנאצית לפולין ותוך חמישה שבועות חולקה המדינה בין גרמניה הנאצית לברית המועצות. התואנה המיידית לפלישה הייתה המחלוקת בשאלת מעמד העיר החופשית דנציג ומעמדו של המסדרון הפולני, אך ברקע הדברים הייתה האידאולוגיה הנאצית, לפיה יש לכבוש במזרח שטחים שימשו את הגזע הארי כ"מרחב מחיה" (לבנסראום) ושאת תושביו הנחותים מבחינה גזעית יש לשעבד. אין מקום בעולם שבו יושמה תורה זו באופן מקיף יותר ומחריד יותר מפולין בשנות מלחמת העולם השנייה.

[תלוי בזמן ובהתאמה לבקבוצה - הרחבה על על כיבוש פולין] פולין נשענה על הגעת צבאות בריטניה וצרפת מבחוץ כפי שנקבע ביניהם במסגרת הסכמים קודמים. בפועל הדבר לא קרה, למרות הכרזת המלחמה של שתי המעצמות - "המלחמה המדומה". הצבא הפולני היה מיושן מאוד ובנוי על רכיבת סוסים והתמודד מול הצבא הגרמני החזק וההתקפי שהיה מוכן מאוד למלחמה ומצויד במיטב הטכנולוגיה המודרנית. הגרמנים נהנו מעדיפות מספרית וטכנולוגית בים, באוויר וביבשה, אך למרות זאת הצליחה ורשה להחזיק מעמד במשך חודש שלם תחת 5000 טון של פצצות שהרסו את העיר ושרפו את כל מפעלי המים והחשמל החיוניים כ"כ. יהודים רבים השתתפו בלחימה בצבא הפולני ויהודי העיר דיווחו וכתבו על הימים הקשים הללו ולתחושתם - עיקר הפצצות נפלו בימים נוראים - בין ר"ה לסוכות. 25,000 מתושבי ורשה נהרגו בהפצצות הללו, ביניהם גם יהודים. במקביל, התחילה תנועת בריחה של צעירים, פוליטיקאים ועשירים שיכלו לממן זאת. גם ההנהגה הפולנית נמלטה וגלתה ללונדון, מתוך הבנה שבד"כ לאחר כיבוש דבר ראשון נטפלים למנהיגים. הבריחה הזו סתמה את צירי הדרכים ופגעה ביכולת התנועה של הצבא הפולני.

חלל 3 - כיבוש פולין והרס החיים היהודיים

שאלות	הסבר	מפה+הסכם
אלו רעיונות מהאידאולוגיה הנאצית בא לידי ביטוי בכיבוש פולין? אותם חיילים ששיחקו במשחק "יודן ראוס" יהיו אלה שיממשו זאת ...	מיד כשנכנסים לחלל יש שתי יצירות: "האסון הגדול" של פליקס נוסבאום המתאר את האסון שעתיד להתרחש וקריקטורה של רמיסת צבא פולין (מגף דורך על חייל בצבא הפולני). ליד שתי היצירות הללו רואים את מפת חלוקת פולין בהתאם לנספח הסודי של הסכם ריבנטרופ-מולוטוב. חשוב להשתמש במפה בהתחלה על מנת להסביר את חלוקת פולין לשלושה חלקים: השטח האדום המקוקו במזרח פולין הוא האזור הסובייטי, השטח הירוק הבהיר במרכז פולין הוא שטח "הגנרל גוברנמן" בו יהיה שלטון מנהלי-אזרחי גרמני, והשטח הכהה המקוקו במערב פולין שסופח לגרמניה הכולל את חבל ורטאגו וכולל לודז' , יהיה שטח היחיד באירופה שנמצא תחת שלטון ישיר של ה-s-s. זהו שטח שבו עפ"י האידאולוגיה הנאצית אמור להיות בו "יודן ריין" ולכן "נבין" אח"כ מדוע מגורשים אליו רוב היהודים ונבנים בו רוב מחנות ההשמדה. [אחד הרעיונות המרכזיים במוזיאון הוא הסיפור האנושי והחוויה האישית. לכן יש במוזיאון 93 סיפורים אישיים שהצליחו לחלץ להם גם תמונה אישית. התמונה והיומן נותנים תחושה של קרבה לאותו אדם]. לאורך החלל מלווה אותנו היומן והסיפור האישי של דוד שירקוביאק מלודז' שהיה בן 15 עם פרוץ המלחמה. כל התיאורים של כיבוש פולין, חוויות הטרור, ההשפלה, עבודות הכפייה והצער על גירוש הזקנים, הילדים והחולים מתוך הגטו, נאמרים מפיו דרך יומנו ששרד בחלקו [דוד גורש עם הוריו אחותו לגטו לודז'. אמו שנחלשה מאוד נתפסה ראשונה להשמדה, דוד עצמו נפטר משחפת ואחריה גם אביו ואחותו נשלחו להשמדה]. בין ה-6 ל-8 בספט' ברח מזרחה כל מי שיכול היה להרשות זאת לעצמו. ב-17 לספט' התרחשה הפלישה הסובייטית, ואז כבר כמעט לא ניתן היה יותר לברוח ולכן זהו	יומן - דוד שירקוביאק
		בריחה

דילמת הבריחה - האם לארוז חיים שלמים ולברוח? מה אדם בוחר לקחת? מה מחכה להם במזרח?	חלון הזדמנויות צר מאוד. המצב מעמת את יהודי פולין מול השאלה - תחת איזה שלטון כדאי לחיות? צריך להבין שמחוייית מלחה"ע ה-1 הצבא הגרמני דווקא נתפס ככובש תרבותי וסובלני יותר מהצבא הרוסי עבור היהודים הפולנים, ולכן רבים דווקא העדיפו להישאר לחיות תחתיו, מעבר לקשיי הפליטות הרגילים. 300,000 יהודים נמלטו ממזרח וחלקם חזרו לאחר מכן בגלל הקשיים הרבים. על המפגש הראשוני של הגרמנים עם האוכלוסייה היהודית ניתן ללמוד גם מהזווית הגרמנית - דרך אלבומים פרטיים של חיילים גרמניים (בתוך הוויטרנה), שהוסיפו לתמונות שצילמו כיתוב כמו: "הנבחרים", "גם הם לומדים זאת". חלק מהתצלומים ספונטניים וחלקם הגדול מבוזזים ע"י חוליית תעמולה הפועלת תחת פקודה של משרד התעמולה בברלין, ולכן הם מציגים פרופילים של יהודים טיפוסיים שמטרתם לייצג ולחזק את הסטריאוטיפ האנטישמי: היעדר פרודוקטיביות, זקן ופאות ...	אלבומי גרמנים
שאלת הידיעה והתודעה: האם יהודי פולין יכלו לקרוא "נכון" את המציאות? הבנת הסיטואציה והידיעה שלנו אמנם סוף הסיפור ידוע, אך יהודי פולין עמדו בפני אי וודאות ענק: עוד לא היה ברור בשלב זה שמדובר במלחמה עולמית וממושכת. כמו כן, התפרצה גם אלימות גרמנית כלפי האוכלוסייה הפולנית, לכן בכלל עוד לא היה ברור שיהיה "טיפול מיוחד" ביהודים דווקא. העיסוק בכך חשוב מאוד למניעת שיפוטיות ..	מי עם כניסת הנאצים לפולין התחיל מסע של התעללויות, השפלות וטרור קשה הן של הפולנים והן של היהודים - בהתחלה אחדות גורל! דוד מספר ביומנו על: - רצח אלפי פולנים מקרב האליטה האינטלקטואלית, הפוליטית (הקומוניסטים) והדתית (הכמורה) כדי להקטין את כוח ההתנגדות של השכבות הנמוכות. - תמונות מבוזזות של חיילים גרמניים צוחקים תוך כדי התעללות ורצח אלפי יהודים בפולין. ההיטפלות והברוטליות התפרצה דווקא כלפי מנהיגים וראשי קהילות, דתיים ועשירים שדווקא הרגישו מאוד פולנים וחשבו שיהיו מוגנים (סיפור רחיצת הרצפות דווקא במעיל הפרווה והמינק). לראשונה הגרמנים נתקלו ביהודי עם מראה מסורתי-דתי שתאם את הסטריאוטיפ האנטישמי עליו למדו בגרמניה ולכן העזו לעשות ליהודי פולין מה שלא העזו לעשות ליהודי גרמניה (ניתן לעמוד כאן על ההבדלים בין יהדות גרמניה שהעריצה ברובה את התרבות הגרמנית ולכן דמתה לה חיצונית ושפתית, לעומת יהדות פולין ששמרה מאוד על התרבות היהודית ורבים מהם היו דוברי יידיש): גזיזת זקנים ופאות או תלישתם למרות שלא הייתה פקודה כזו (סיפור האבא עם הזקן והפאות בלימנוב ??) תמונה אייקונית של הרב משה הגרמן מהעיירה אולקוש ו"יום רביעי הנורא" ב-31 ביולי 1940. ביום זה הוצאו כל הגברים היהודיים בעיירה והושכבו ברחובות והגרמנים אילצו את הרב ללבוש את התפילין שלו שהם חיללו קודם, ולומר על הגברים השוכבים על הרצפה קדיש למרות שלא מתו, סיפורו של הרב סג"ל שהצטווה לירוק על ספר תורה וסירב בתואנה שאין לו רוק, גבאי בית הכנסת הצטווה לירוק לתוך פיו של הרב בכדי שיהיה לו רוק לירוק על ספר התורה), שריפת אלפי בתי כנסת (במאה ה-19 יש פריחה של בניית בתי כנסת בפולין ע"י אדריכלים איטלקיים שהובאו והושכרו במיוחד כדי לייפותם. הגרמנים באמת השתאו מיופיים ולכן הריסתם היא פגיעה קשה והשפלה גדולה), פגיעה בסמלים יהודיים ויודאיקה (מוצגת ויטרינה ובה גווילי ספרי תורה שחוללו ע"י הגרמנים ונעשו מהם סוליות נעליים, תיקים, תופים וכלי נגינה. בעל בית חרושת למוצרי נייר גרמני (Aubele) שלח מכתב למנהל מפעל בגרמניה, שלא ידע שהוא יהודי בשם רוזנטל, והציע לו לקנות כ-700 ק"ג נייר קלף ועורות. רוזנטל הבין מיד שמדובר בקלף ובעור של יותר ממאה ספרי תורה ובעקבות המכתב הוא ממחר להימלט ולהגר לארה"ב). ההתעללות הייתה קשה מאוד גם בגלל ההיבט הפסיכולוגי-נפשי שהיה בה (שנתיים אח"כ יהודי פולין לצערנו כבר יהיו מורגלים בה, משום שהיא תהפוך לחלק משגרת חייהם בפולין).	פנלים: טרור, השפלה, התעללות, עבודות כפיה
גזירת הסימון והזהוי	חובת סימון הבגד העליון (כמו ריכוז ובידוד היהודים שנראה בחלל הבא) ב-24 בנוב' 1939 נועדה ליצור הפרדה בין היהודים לשאר האוכלוסייה המקומית-פולנית ולהקל על הגרמנים את זיהויים. ישנה תצוגה של סימון בארצות שונות באירופה, אעפ"י שצרפת עדיין עוד לא נכבשה בשלב הזה. המטרה - להצביע על כך שהסימון לא היה אחיד וכל רשות החליטה על סימון שונה: בבולגריה - סיכות, בגנרל גוברנמן - סרט לבן על הזרוע ומגן דוד כחול, מע' אירופה - טלאי צהוב (לצהוב יש קונטסטה שלילית כי הוא צבע המסמל שנאה). הסימון מאוד מבזה כי יש כאן שימוש ציני בסמל יהודי לאות קלון ובד"כ מסמנים בע"ח, לכן זהו ראשיתו של הדה הומניזציה ליהודים. יש גם סימון של בתי עסק. צ'ביניה - מוצגים דיוקנאות של אנשים מעיירה אחת (אלימלך גרוס שב לעיירה לאחר המלחמה וצלם פולני מקומי נתן לו את הנטיבים של אנשי העיירה אותם צילם בשנת 1941 לצורך הנפקת תעודות זהות. רוב היהודים הללו נלקחו אח"כ להשמדה ולכן אלימלך הקדיש את חייו להנצחתם. ניתן לראות את תמונת רב העיירה, אשתו הרבנית ובני משפחתו. "הכוכב היהודי" - לישראל דב איצינגר מלודז' יש מוסף ספרותי בעיתון מחתרת שנקרא "המספר" ושם הוא מספר על כך שביום הראשון כשהתפרסמה הוראה לצאת עם הטלאי הצהוב (יצא שהיה שבת) אף אחד לא יצא עם זה	

בחודשים הללו? האם הייתה אפשרות לשמור על הזהות האישית והיהודית בתוך הכאוס ששרר אז בפולין? מדוע מצבם של הפליטים יהודי העיריות וכפרי הסביבה שגורשו לגטאות בערים היה רע יותר מאחרים? מה לדעתכם הם לקחו איתם לגטו? להדגיש שאף אחד בשלב ההוא עוד לא ידע בדיוק מהו גטו ומה תהיה המשמעות שלו ... משפחה אורתודוקסית תבחר לקחת חפצים אחרים ממשפחה משכילה, כך שהחפצים הם מגדירי זהות!!	משום שכולם התביישו. פתאום יצא כוכב אחד ואז יצאו רבים אחריו. הוא מספר שהוא אף פעם לא ידע שיש כ"כ הרבה יהודים בלודז'. הרס הבסיס הכלכלי של היהודים היה חלק בלתי נפרד מהמדיניות הנאצית כלפי היהודים. הפשטת היהודים מהכול - מהזהות ועד הרכוש. השארתם בלי כלום הייתה חלק ממדיניות כוללת - החל מחיסול מפעלים, בתי עסק, הקפאת חשבונות בנקים והשתלטות משני כיוונים על בתי יהודים ותכולתם אחר גירוש לגטאות ולמחנות ההשמדה, גם בצו - מצד הכוחות הגרמנים וגם ביוזמה עצמית - מצד המקומיים. המוזיאון מציג גזל של רכוש ציבורי ופרטי (משמאל לימין): ציבורי - יש ויטראז'ים מאוד מרשימים מבית כנסת בשלזיה שלא יודעים עליו הרבה (פועל רכבת פולני מוציא את הויטראז' הזרוק מקרון רכבת שנשלח משלזיה לוורשה ושומר עליו. לפני מותו הוא מוסר אותו לבתו ואומר לה שתמכור אותו ורק ליהודים. יד ושם קנה אותו ממנה). ויטרינה נוספת של תשמישי קדושה (בפיוטרקוב יש סיפור על חילול אחד מבתי הכנסת בעיר שהוציאו ממנו למעלה 400 ס"ת- הבנת סדר גודל האובדן. הספרים נזרקו בחצר בית הכנסת ואף אחד לא יכול היה לגשת אליהם בשל השמירה של הגרמנים. באחד הלילות התארגנה קבוצת צעירים שמורכבת מאברהם וויסהוף, שהיה "בונדיסט", יחד עם כמה צעירים מ"אגודת ישראל". הם לקחו את הספרים והחביאו אותם באחד הבתים, ולאחר כמה ימים קברו אותם כדי למנוע חילול שלהם). פרטי - יצירה מבית יהודי באוסטריה, פמוטים, חנוכיות, מחבצה, נול אריגה, עריסה (סיפור של אמא יהודייה ממשפחת לנגס מהעיר ז'שוב שהתחננה לחייל הגרמני שישאיר לה לפחות את העריסה ותשובתו הייתה: ילד יהודי לא זקוק לעריסה כי הוא יכול לישון על הרצפה. העריסה הזו היא של דודו של אבנר שלו, יו"ר יד ושם הקודם). כיבוש פולין יצר בעיית פליטים. לצד בריחת המונים מזרחה לשטחי הכיבוש הסובייטי, במקביל הייתה זרימת אנשים לערים הגדולות. לאחר החלת המדיניות של איגרת הבזק התבצע גירוש הדרגתי של יהודים מעיירות הסביבה לערים הגדולות. ישנו קובץ תמונות עגומות מתוך אלבומים שהוכנו ע"י היודנרט בוורשה עבור הג'וינט בכדי לבקש עזרה ולתעד את העזרה שניסו להגיש לפליטים מוורשה. הם התאכסנו במבני ציבור כמו בתי כנסת והם היו הראשונים שיצאו לרחובות ונשלחו לטרבלינקה. בתחילת החלל ראינו צילומים גרמניים ששימשו כחומר תעמולה אנטישמי. כאן הצילומים הם של צלם יהודי מגטו לודז'. הצלם מאחורי המצלמה וזווית הצילום שהוא בוחר הם סובייקטיביים. קשה מאוד למוזיאון שמתעד את הקורבן לעשות זאת ע"י תמונות שצולמו מנקודת מבט גרמנית. לכן המיצג הזה הוא ייחודי וחשוב. מנדל גרוסמן - צלם וצייר שעמד ברחוב מרכזי שמוביל לשכונת בלוטי וצילם 170 תמונות. את חומרי הצילום הוא קיבל מרומקובסקי על מנת ליצור ללודז' תדמית של גטו מסודר ופרודוקטיבי, אך גרוסמן צילם גם תמונות מחתרניות שלא לבקשתו (הוא חילק את התמונות לאנשים ואת התשלילים הוא הטמין בתיבת עץ בתוך מסגרת של חלון. אחרי המלחמה אחרות הוציאה את התיבה עם הנגטיבים והגיעה איתם לקיבוץ ניצנה. במהלך מלחמת השחרור הצבא המצרי עשה איתם שימוש בעיתונות המצרית - הראו שיש תורים ללחם בתל אביב, אבל בפועל אלו תמונות מהשוואה) הבמאי ביד ושם התבקש להגדיל את פני האנשים והרכוש שלקחו עימם לגטו, על מנת לנסות ולראות מה חשבו אותם אנשים ברגעי המעבר לגטו ומה לקחו איתם. עפ"י הצו שהתפרסם היה ניתן לקחת מעט מאוד דברים ורק 2000 זלוטי. הגטאות הראשונים הוקמו בחודשים האחרונים של שנת 1939, ובהמשך בין השנים 1940-1941. גטו פיוטרקוב-טריבונלסקי היה הגטו הראשון שהוקם על ידי הנאצים בפולין באוקטובר 1939. השני אשר הוקם אחריו בתאריך 10 בדצמבר 1939, היה גטו לודז' שיחד עם גטו ורשה היו הגדולים מכולם. על גטו לודז' וורשה נשמע בחלל הבא ...	גזל הרכוש איגרת הבזק - ריכוז היהודים וגירושם לגטאות, בעיית הפליטים הגירוש ללודז'
---	---	--

שבר שלישי - שבר כפול

מימין - במערב ודרום מזרח אירופה - טלוויזיות שמראות קטעי סרטים ותמונות על המשך ההתרחבות וכיבוש אירופה על ידי גרמניה: נורבגיה, הולנד, בלגיה, צרפת, יוגוסלביה ויוון.

משמאל - **במזרח אירופה** - מתחילים הגירוש לגטאות. ההמחשה היא באמצעות עגלה (שאיננה אותנטית) ששימשה את היהודים שגורשו לגטאות להעמסת והובלת רכוש וציוד, וכן באמצעות טלוויזיה המקרינה קטעי סרטים ותמונות מהגירוש לגט קוטנו וגטו קרקוב (מרץ 1941 - איזיק שול - רשימת שינדלר). השגת העגלה הזו עלתה כסף רב ולכן היה קשה להשיג אותה. היא שימשה תחליף למשאית תובלה.

המדיניות האנטי-יהודית הייתה זהה במערב ובמזרח, אולם ביטוייה עד להשמדה ההמונית היו שונים: במזרח - צד שמאל: סגירה פיזית בגטאות עם חומה (ורשה) או גדר תיל (לודז') ושמירה קפדנית. חל איסור על היהודים לצאת אל מחוץ לגדר ורק נבחרים הורשו לצאת, לעבודות כפייה. רוב היהודים שנכלאו בגטאות לא יצאו מהם עד לגירושם במשלוחים למחנות ההשמדה. במערב - צד ימין: חקיקה גזענית, אריזציה, אפליה, כניסה לרובע שאינו סגור בחומה פיזית. אין גטאות במערב ומרכז אירופה (למעט טרזין). אפשר לשאול את התלמידים - מדוע? (שוב חיבור לאידאולוגיה הנאצית ולהיררכיה הגזעית אותה אימצו הגרמנים: עמי מערב אירופה קרובים לארים מבחינה גזעית ולכן היחס השונה ... הושארה עצמאות מסוימת לשלטון המקומי מה שמנע מדיניות קשה יותר כלפי היהודים שחיו שם עד שלב מסוים ...)

חלל 4 - הגטאות

שאלות	הסבר	כניסה
	[בגלריה הזו ישנה תערוכה של מע' אירופה ואחריו ארבעה גטאות (ורשה, לודז', קובנה וטרזינשטט). מדובר במקום הכי קשה להדרכה כי יש להחליט מראש על מה יותר חשוב לדבר ובאיזה נושא להתמקד, מה גם שבלודז' החלל הוא קטן ולרוב עמוס]. במאי 1940 הגרמנים פולשים להולנד והממלכה והממשלה ברחו ללונדון. המנגנון הממשלתי המשיך לתפקד בכפוף למשטר הכיבוש. בהולנד ביקשו להבליט את "המצוד הגדול" בפברואר 1941: הייתה הפגנה שקשורה בהתפרעויות של הנציגים-סוואליסטיים באזור הרובע היהודי שבמהלכם נפצע אחד ונהרג אחד מאנשי הס"ס. הגרמנים הגיבו לכך במעצר 400 יהודים בכיכר דניאל יונאס מאייר באמסטרדם (שאחד מהם היה מאיר ויארה וסיפורו מופיע בתצוגה. על סמך סיפורו האישי הביאו את התמונה. האירוניה היא שויארה הלך תומו לבקר את אמו שגרה בכיכר ונעצר. הוא לא הספיק להיפרד מאשתו הרהר ונשלח למאסרהאוזן. בצוואתו האחרונה הוא כתב: "אם יולד לנו בן קראי לו יעקב בן מאיר ואת בת תקראי לה רחל". שבועיים אחר כך נולדה בתו והיא ואמה ניצלו, אך הוא נספה). - שלט המורה על כניסה לרובע היהודי באמסטרדם בפברואר 1943. - תמונת מחזור של תיכון יהודי באמסטרדם מ-1941 (בשורה הראשונה יושבים המורים ומסביבם התלמידים. יהודי הולנד נשלחו לאושוויץ או לסוביבור ורשימות הגירוש נשמרו. פנו לכמה מהשורדים שזוהו ורצו לבצע זיהוי מקסימלי של התמונה. הבעיה הייתה שהתלמידים לא ידעו/זכרו את שמותיהם הפרטיים של מוריהם, מפאת הכבוד שרששו אליהם, וגם לאט לאט נעלמו חלק מהילדים בתמונה כי נשלחו להשמדה). התמונה מאוד משמעותית בייחוד כשמדובר על אחוזי הנספים הגבוה בקרב יהודי הולנד. - תמונת מחזור של ב"ס יסודי (השני מימין הוא פרד לסינג שכיום הוא פסיכולוג בארה"ב. יש לו סיפור על דובי שליווה אותו במחבוא בו הסתתר. הוא זוהה בזכות הז'קט שלבש וידובר בו מאוחר יותר). - חתונה עם טלאי צהוב בהולנד. - שלטים למעלה המבטאים את מגוון החוקים והגזירות בהולנד.	הולנד
	ביוני 1940 נכבשה גם צרפת בידי הגרמנים (להעשרה ובהתאם לקבוצה: ניתן לספר על כ-300,000 היהודים שחיו בה - מחציתם וותיקים בה, ומחציתם מהגרים שהגיעו אליה בשנות ה-20 או פליטים מגרמניה ואוסטריה עם עליית הנאצים לשלטון. צרפת חולקה לשני אזורים שליטה: בצפון - הוחל שלטון צבאי גרמני ובדרום - קמה מדינה צרפתית לאומנית ואנטישמית שבירתה וישי בראשות המרשל פטן. השלטון הגרמני וממשל וישי התחרו ביניהם על מידת הקיצוניות ביישום המדיניות האנטי-יהודית. ב-4 לאוקטובר 1940 פרסמו הגרמנים את "תקנון היהודים" שהפך אותם לנטולי זכויות אזרחיות. בד בבד הוחל ברישום היהודים, סימון חנויותיהם ונישול מרכושם. אלפי יהודים משלחו למחנות ריכוז בצרפת. בקיץ 1942 סומנו היהודים באזור השלטון הגרמני בטלאי צהוב כחלק מההכנות לשילוחם להשמדה). - חפצים של משפחת הורונוצ'יק ותמונה שלהם בצרפת וליד הקרון באושוויץ (משפחת מהגרים מלודז' שהגיעה לפריז ב-1926. 4 מחמשת ילדיהם נישאו למהגרים והקימו משפחות וכולם חיו יחד בחצר אחת בנוסח מזרח אירופאי. כל פעם שמישהו מבני המשפחה היה נלקח להשמדה השאר שמרו על חפצי המשולח. עם פרוץ המלחמה, הבן והחתנים התנדבו לצבא הצרפתי ואף זכו לתעודות הוקרה על הצטרפותם לצבא. הם לא ברחו לממשל וישי ונותרו בפריז כשהם חשופים לחקיקה גזענית. השבר הראשון התרחש כלפי יהודים מהגרים ולא כלפי וותיקים): עריסה - עליה כתוב "פרנסין" אותה הכין האב לבתו במחנה. תמונת האם אסתר עם בנה שנולד ב-1940. החולצה שלה בתמונה היא החולצה בוויטרינה (החולצה נשארה בבית אחרי שאסתר נעצרה ונשלחה לדראנסי ואח"כ לבירקנאו. כשהיא על הקרון היא כתבה גלוית פרידה לבני משפחתה בפריס שהגיעה ליעדה ונשמרה ביד ושם. את המכתב הזה קרא רוח"מ שרון בפתיחת המוזיאון במרץ 2005).	צרפת

מדוע הנאצים היו מעוניינים בגטאות? האם אפשר לזהות מי מצלם את התמונות שאנו רואים? האם הוא גרמני או יהודי? במה שונים הצילומים הגרמניים	חשוב לעצור כאן כי בעבר שואת יהודי צ' אפריקה לא הייתה מוצגת במוזיאון ולא באף מקום בעולם. מדינות צ' אפריקה היו קולוניות של צרפת (מרוקו, תוניס, אלג'יר, טנז'ר) ושל איטליה (לוב). 1938 - חוקי גזע בלוב, נוב' 1942 - הפיכת מדינות אלו לארצות תחת הכיבוש הגרמני והקמת מחנות כפייה (כמו מחנה ג'אדו בלוב), 1942/1943 - הובלת 400 מיהודי לוב לברגן-בלזן וחלקם להשמדה. מספרם קטן לעומת יהודי אירופה ובכל זאת החשיבות של הסיפור שלהם היא כדי להוכיח את הטוטליות של הרצח לשם מטרה אידאולוגית: - מוקרנים סרטוני עדויות המתארים את קורות וסבל היהודים במגוון ארצות. - יצירה של רפאל אוזן במחנה מאנזיל תמים שהיה אז בן 20 (ניתן לומר לתלמידים לשים לב לצבעים הבהירים המשדרים תקווה). - גווילי ס' תורה שנתרמו ע"י הסופר אלבר מאמי ליד ושם (פארג' מאמי מתוניס, אביו של הסופר, היה בעל בית מלאכה לחגורות ורצועות עור. קצין גרמני הגיע לבית המלאכה שלו ועמו גווילי התורה. הוא ביקש מפארג' להכין מהגוויל ארנק לאשתו. ניתן לחבר לנושא ספרי התורה מהחלל הקודם). - מנורה שנשדדה מאחד מבתי הכנת בתוניס (בשנות ה-50 היא הוצאה למכירה פומבית בעיר קלן שבגרמניה. הרב הלפגוט רכש אותה בשנת 1959 וביום העצמאות ה-30 למדינת ישראל הוא נתן אותה במתנה לבית הנשיא בירושלים. המנורה נמצאת ביד ושם בהשאלה). - קערות שהכינו יהודי לוב משברי מטוסים שהופלו במהלך הקרבות. - צילומים של יהודים מצ' אפריקה בהם הם נושאים טלאי שהוא כוכב מחומש (ההנחה היא שהטלאי הוא מחומש בגלל הדגל התוניסאי שגם בו מופיעה צורה כזו). לפני המלחמה לודז' כונתה "מנצסטר" של מזרח אירופה. יש בה המון תעשייה (בעיקר של טקסטיל - מפעל לודז'יה). במאי 940 הוקם בה הגטו השני בגודלו במרחב הכיבוש הגרמני. גודלו היה 4 קמ"ר בלבד וכ-164,000 יהודים נכלאו בו, כשאליהם צורפו עשרות אלפי יהודים ממחוז וורטאגו, מהרייך וכן צוענים. הגטו התקיים למעלה מארבע שנים (!) ומשך קיומו נגזר מאינטרס נאצי מקומי לניצול כוח העבודה היהודי לטובת גרמניה ולצורכי התעשרות אישית. כדאי להתעכב על ייחודיות הגטו כדי שהתלמידים יבינו לעומק מה הם רואים: בידוד הרמטי - בידוד מוחלט מהעולם (חל איסור על החזקת מכשירי רדיו וטלפון, אין קשריות ואין מחתרת, אין בדל מידע לגבי ההשמדה ברחבי פולין), בידוד כלכלי (שליטה בהון היהודי, התור למזון, קריאת הודעות, הדפסת כסף של הגטו, אין הברחות מזון ומוצרים חיוניים ורעב כבד), בידוד הרמטי (שמירה קפדנית מבחוץ ע"י הגסטאפו ואוכלוסייה עוינת. מבפנים שמירה ע"י המשטרה היהודית ואין יציאה לעבודה מחוץ לגטו. הגטו בותר ל-3 חלקים והיה מחובר ע"י גשרים). הגטו כמחנה עבודה - יו"ר היודנראט בגטו, מרדכי חיים רומקובסקי (לפני המלחמה היה איש עסקים שניהל בית יתומים בכישרון רב. היה עירי, בעל שררה אך ארגן את הגטו ביעילות), ראה בעבודת היהודים בגטו מקור לקיום ותקווה להישרדות ("עבודה כהצלחה"), ולכן רקם עסקה עם הגרמנים והקים מערך יצרני מסועף שבו הועסקו רבבות. שיטה זו הכניסה אמנם לגטו קצבאות מזון גדולות יותר, ואעפ"כ מתו מרעב, מחולשה, מקור וממחלות עשרות אלפים מיהודי הגטו. בראשית 1942 כשהחלו צווי הגירוש מהגטו בספט' 1942 החלה אקציית הילדים, החולים והזקנים (ניתן להתעכב על הקיר ובו עדויות מנאום רומקובסקי) במהלכה נשלחו למוות במחנה חלמנו 55,000 איש; נקראת גם "השפארה" - עוצר בפולנית. זוהי נקודת השבר באמון של תושבי הגטו ברומקובסקי. משך זמן פעילותו - גטו לודז' היה אחרון הגטאות שחוסל באוגוסט 1944 ו-70,000 מתושביו שולחו לאושוויץ-בירקנאו (אם האזור היה משוחרר כבר בתקופה הזו אולי היינו מסתכלים אחרת על פעילותו של רומקובסקי...). בתצוגה של הגטו רואים: - קיר הרעב: תמונות של רעב שצולמו ע"י מנדל גרוסמן וצבי הירש שיסיל (שניצל ועלה לארץ. תמונותיו הוצגו גם בגרמניה לאחר המלחמה). יש תצלום אחד של יהודים בחופרים בביוב, אותם גרוסמן לא רצה לצלם בגלל הגועל, אבל המצלומים ביקשו ממנו שיצלם בגלל התיעוד החשוב של הזוועה. - בויטרניה מוצגים שטרות של כסף שהודפס בגטו (נקרא בפי היהודים "רומקיות"), סיכה שילד עשה מכסף בצורת כרטיס לחם ונתן אותה להוריו במקומו (היפוך התפקידים הקשה בשואה. כמה עוצמות נפש הם גילו כשנאלצו לפרנס את המשפחה). - בלודז' אין תמונות ברחובות לעומת וורשה שם קוברים בקברי אחים 3 בורות בבית הקברות אוקופובה). בבית העלמין יש גם קבורה יחידנית.	צ' אפריקה גטאות במז' אירופה גטו לודז'
---	---	--

מחלה היהודיים? להדגיש שיש כאן צילום עם המון אנושיות ולכן זה יהודי מה רואים? מהם הקשיים והמצוקות בגטו העולים מתוך התמונות? כיצד התמודדו היהודים עם קשיי החיים בגטו? עשייה חינוכית- תרבותית וסולידריות מדהימה שלא פסקו לרגע גם בתוך חומות הגטו	- קיר העבודה - להתעכב על עבודת הילדים: תמונות של ילדים שעבדו 12 שעות ביום מגיל 10. המשמעות היא שמי שלא עובד אין לו זכות קיום. עדות של זליקוביץ: "אני לא רואה ילדים בגטו, אני רואה יהודים קטנים". נושא העבודה הוא כל כך קריטי שאפילו מסמרטוטים מייצרים תוצרים. - "חלום" - השיר של אברמק (גילוי השירים שלו נעשה ע"י אחיו שמצא בעיזבון של אביו שנפטר ולא דיבר מילה על השואה). הרצון הוא לסיים בטוב - השיר מבטא אופטימיות בסיסית לכך שיש עולם טוב יותר ואחר מחוץ לגטו. - יצירת אמנות מהגטו: "אגדה על בן מלך" - זהו סיפור מצויר בשלבים שהוקרא במפגשים חינוכיים עם ילדים בגטו ונשעה בשיתוף עימם. היצירה נכתבה בהשראת סיפור עם פולני ידוע ונועדה לחזק את רוחם משום שנאלצו לעבוד במפעלי הגטו. היצירה סיפקה מפלט לפני השילוחים להשמדה. [גטו ורשה - הגדול מבין 1124 גטאות ברחבי פולין. ב-16 בנוב' 1940 כלאו הגרמנים בגטו את יהודי ורשה שהיו 1/3 מאוכלוסיית העיר, בשטח של 2.45% בלבד משטח העיר. המוני הפליטים שגורשו לעיר הגדילו את מספר הכלואים בו ליותר מ-450,000 איש. מוקפים החומה גבוהה ובשמירה קפדנית ואלימה נותקו היהודים מהעולם שבחוץ. בתוך הגטו נעו ההמונים בין מאבק עיקש לקיום לבין מוות מחולי ומרעב. הצמצום התכוף של גבולות הגטו בשל רבבות הפליטים והמחסור החמור במזון הגבירו את הצפיפות והרעב והגטו הפך למוקד התפשטות מגפות ולתמותה המונית. בעוד המסדות הקהילתיות היהודים ובמרכזם - היודנט וארגוני הסעד נותרו חסרי אונים. במרוצת תקופת קיומו מתו בו יותר מ-80,000 יהודים. הנותרים גורשו למחנות המוות]. סרטון על אפריל 1942 - גירוש יהודים ממדברבורג בגרמניה לוורשה והפיכתם לפליטים. הם הגיו לז"ך שהיה מרכז פליטים וגם שימש את הארכיון של "עונג שבת" (כיום נמצא בי הארכיון היהודי). מרגריטה שרה כץ זוהתה עפ"י המזוודה שלה. כל גטו וורשה היה נראה אחרת ללא הפליטים וזו ההקדמה של המוזיאון לגלריה של הגטו הזה. יש החלטה לשוות אופי מיוחד לכל גטו במוזיאון ומכאן ההחלטה לעצב רחוב אותנטי בוורשה. מדוע? כי החיים בגטו התנהלו ברחובות ... הבחירה נפלה על רח' לשנו שהיה רחוב ראשי בגטו. כל המוצגים אותנטיים: ריצוף האבנים מרח' נלבקי (האבנים הוענקו ליד ושם ע"י עיריית ורשה. גם כאן וגם אח"כ בחלל השילוחים והמרד בגטאות המבקר ידרוך על אבנים אמיתיות של הגטו), מסילות הטרם, מערכות התאורה (בעמוד התאורה יש חור של קליע), עגלת המתים מגטו ראדום (בתחילה שימשה כעגלת חציר ואח"כ עגלת מתים), הצילום מעל הספסל. - ממול על הקיר ניתן להקריא את הציטוט של פרופ' גוטמן: "קצוץ משתי קצותיו ... מלא אנשים, אנשים בכל אשר תפנה ... בכל יש רעש והמולה, בכל - המוני בני אדם דחוסים", ושל הרב ניסנבויס: "זוהי שעה של קידוש החיים ולא של קידוש השם במוות" ... היום המצב הפוך וצו התורה הוא לחיות (שני הציטוטים מספרים את סיפור הגלריה של גטו ורשה - מצד אחד, תנאי חיים בלתי אפשריים ומצד שני, התמודדות מדהימה ועוצמות נפש שהתגלו). - הקיר של יו"ר היודנט בגטו, אדם צ'רניאקוב. מוצג היום שכתב מדי יום עד מותו ב-1942 ובו דימוי של המצב בגטו לספינת הטיטניק - אנייה טובעת ורב החובל שמנסה לשם עידוד רוחם של נוסעי האנייה להשמיע תזמורת ג'אז שתנגן להם: "רבים מעלים נגדי טענות על שאני עורך שעשועים לילדים, פתיחות חגיגות של גינות" ... המטרה היא לתאר את הקושי בניהול הגטו בתנאים בלתי אפשריים. - שלט של הרב גלנטר מסקמפה (שבעצמו פליט) שעזר בנושא הפליטים, השלט מפנה אנשים שמעוניינים לקבל אוכל כשר. - רואים בסרט בסוף הרחוב שוטר תנועה מכוון את האנשים כדי להמחיש את הצפיפות הרבה. אין פרטיות, כירה אחת של גז לכמה משפחות ולכמה שעות ביום. שירותים להרבה אנשים. א"א לשהות בדירות אז יוצאים החוצה "לשאוף אויר". - קטעי סרטים קשים בתצוגה המרכזית ברחוב המדומה מראים את המסחר, הסימון, השוטטות, הילדים, הצפיפות, הריקשות ואת הגופות הרבות שנערמו ברחובות (ניתן לספר שהייתה התלבטות רבה עד כמה מותר ליד ושם לקחת סרטונים שצולמו ממניעים אנטי הומניים ולהראות דרכם את מציאות החיים בגטו. הצלם היה אזרח גרמני שעבד בשרות הוורמאכט וצילם מתוך טראם. הוא היה כנראה פעמיים בגטו במהלך שנת 1942. האחזין שלו שלח ליד ושם ביוזמתו מאוחר יותר את הצילומים). בארבעת חדרי התצוגה הפנימיים יש חדירה יותר לעומק החיים וההתמודדות עם קשיי הקיום בגטו: [כדאי להכניס את התלמידים לחדר אחד לפחות גם כדי להמחיש להם מעט את הצפיפות הגדולה שהייתה בגטו] חדר א': וועדי הבתים בלשנו 24 - הם לקחו לידם לנהל את הבלוקים הגדולים בוורשה: חלוקת אוכל, טיפול במתים שנמצאו בדירות (בשל ההקצבה משפחות השאירו את המתים בבתיים). ועדי הבתים יישמו את "במקום שאין איש היה לאיש". לקחו על עצמם תפקידים משמעותיים כדי להקל עד כמה שניתן את הסיטואציה. - בחדר מוצג סרטון עדות ובו ניצול נשאל מה זה רעב? חור תמידי בבטן. בדיאטה אדם אוכל עד 1500 קלוריות ובגטו - בחור צעיר, אישה, זקן, תינוק קיבלו 187 - 250 קלוריות ששווים לחצי סופגניה. 1/2 מיליון	גטו ורשה רקע כניסה עיצוב
--	---	---

מדוע כתיבת שירה, יצירה, העלאת הצגות, תיאטרון והמשך קיום המסגרות החינוכיות בגטו הן גבורה? הניסיון להיאחז בחיים, התקווה לטוב שבוא יבוא כל הזמן פיעמה, שמירה על שפיות ונורמליות מהי מטרת התיעוד? מה חשיבותו לנו כיום?	איש הלכו כל היום וחיפשו אוכל. עוד הוא נשאל מה זה 1/2 מיליון איש בשטח כ"כ קטן? היודנט נאלץ לאכלס אנשים לפי חלונות: חלון אחד 6 אנשים, שני חלונות 12 אנשים (היכן הפרטיות? איך אפשר לשמור על צניעות וחיי משפחה? איך מחזיקים מעמד? בזכות עזרה הדדית. ניתן להדגים עם הסיפור על המגביט סוכר של וועדי הבתים: עברו עם שקית וכל משפחה תרמה כפית סוכר לנזקקים). - ממול מוצגת הבובה של יעל רחנר ומקום המסתור שלה במרתף. חדר ב': חיי התרבות בגטו - הרעיון לנצל את מירב ההון האנושי הקיים בגטו הוא גבורה במיטבה. בפולין יש את מסלול הגבורה - זהו רח' שמציין אנשים מרכזיים הקשורים לגבורה ואחד מהם הוא המשורר יצחק קצנלסון שכתב את השירים תוך רעב עצום ("חמש שנים על מיכאל" ר"מ יפים הלילות בכנען"). "תרבות ללא חומות" - הסיפור של ולדיסלב שלאנגל (??), של שפילמן (??), הדיוקן של צ'ארניקוב שצויר ע"י קראמשיטק (שהיה צייר מפורסם. אביו נפטר והוא נסע לוורשה בגלל האבל ונקלע למלחמה. הוא ישב בקפה שטוקה וצייר דיוקנאות בגטו. בין השאר גם את של י"ר היודנראט. הוא תפס את העצב בפניו, את הרצינו ואת כתפיו השחוחות. כשנקרא ללכת לאומשלגנץ הוא העדיף למות בין ציוריו). - תמונה גדולה של הצגה בגטו וילנה. - ממול לחדר לוח מודעות ועליו פרסום של קונצרט, הצגת תיאטרון, קורס באנגלית ובמתמ', מודעת אבל על מורה שבחורה להמשיך להגיע וללמד, למרות שהאזור היה מוכה מחלות ולבסוף נדבקה אף היא ומתה. חדר ג': המטבח הציבורי בלשנו 40 - במטבחים הייתה התלבטות קשה ומכריעה למי שייך לתת את האוכל, מי יחיה מזה (שאלות מוסריות קשות). רוב האוכל היה מהברחות, הכל היה שאלה של חיים ומוות. הסיפור של רחל אורבך (בסרטון רואים את פרופ' גוטמן שמספר מעט על אמו ובעיקר על הפליטים. תחקירניות של יד ושם נסעו במיוחד לביה"ח בוורשה כדי למצוא עליה עוד מידע. הן ירדו למרתף ומצאו בו את ארכיוני ביה"ח ואת תאריך הפטירה של אמו). הסיפור של האדמו"ר מפיאסצ'נה שהגיש עזרה הדדית רוחנית ופיזית בביתו (איש חינוך, נקלע לוורשה, בהפצצות הראשונות וכלתו וחמתו נהרגו והבן שלו נפצע (בשמחת תורה). למרות ששותה מכוס התרעלה עודד מאוד את האנשים בגטו. הרבה ניתן ללמוד מהדרשות שלו בסעודה בשבתות. בשבת פרשת "חוקת" הוא אמר שהמצב בנוער הוא אסון מכיוון שאינם נמצאים במסגרת חינוכית. בשבת חנוכה לאחר הגירוש הגדול הוא אמר שהתרחשו כל מיני דברים, ששינו אצלו את ההסתכלות על החיים). במעבר לחדר ד': צילומי יוסט (??), החדר של ארכיון "עונג שבת" - התובנה של ההיסטוריון ד"ר עמנואל רינגנבלום הייתה שמתחוללת קטסטרופה שהעולם לא יודע עליה ולכן לשמר את החומר לדורות הבאים. צוות הארכיון שכלל עשרות מתנדבים וביניהם אנשי עט, ציבור ורוח ואנשים מהאינטליגנציה העממית מזרמים שונים, התכנס אחת לשבוע בליל שבת (זה מקור השם) ותיעד הכל: למשל הכתבים של הרבי מפיאסצ'נה - ה"אש קודש", ספר יחסים פולנים ויהודים, פרוטוקול ישיבות למשל מינואר 1940 שהגרמנים עצרו כמה יהודים ודרשו עבורם כופר. או למשל השאלון שנתנו לפליטים שהגיעו לגטו למלא על הקהילה ממנה הם באו וכך נוצר תיעוד מדהים של כל קהילה וקהילה. הצוות החביא את החומרים בתוך תיבות שחורות ובכדי חלב. חלק מהם נמצאו לאחר המלחמה. בחדר ניתן להקשיב לסיפור המלא של הארכיון ודרכו לסיפור האישי של רינגנבלום ולצוואה שלו וכן לסיפור חשיפת חלק מהארכיון לאחר המלחמה. הסרט כולו נעשה על רקע צילומים עכשוויים והעדויות ההיסטוריות בו (שלקוחות מיומנים, מכתבים וצוואות שונות) מצמררות ומעוררות למחשבה. [ניתן לספר בחדר גם על הרב הוברבנד שהיה הדתי היחיד בין חברי הארכיון. הוא פליט מפיוטרקוב, שהגיע לוורשה וחובר לרינגנבלום]. יד שום קורא למבקרים לפתוח ולעיין במגירות הנמצאות בחדר, בהן תיעוד של חלק מהחומר שנאסף בארכיון. זהו המקום להגיד שיד ושם הוא בעצם המשך למפעל האדיר של "עונג שבת"! - היכן למקם את היומן של ילד אנונימי שנכתב בארבע שפות כדי שכמה שיותר אנשים ישמעו מה מתרחש בגטו ... יש כן הבעת אמון בבני אדם והשמעת העוול האיום - אמונה בעתיד!	גטו-מחנה טרזינשטאט גטו קובנה
---	--	--

		מפה+4 סרטונים על גטאות
--	--	------------------------------